

ВІДОБРАЖЕННЯ ОСВІТНЬОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ В ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАННЯХ 1920-х РОКІВ (НА ПРИКЛАДІ ЧАСОПІСУ «РОБІТНИК ОСВІТИ»)

REFLECTION OF THE EDUCATIONAL PERSPECTIVE IN PERIODICALS OF THE 1920th YEARS (ON THE EXAMPLE OF «THE EDUCATOR»)

Розглянуто актуальні питання функціонування навчальних закладів в умовах становлення нової ідеологічно орієнтованої парадигми освіти в змісті часописів 20-х рр. ХХ століття. Встановлено, що засновниками періодичних видань ставали громадські організації робітників освіти. Розкрито змістові й структурні складові цієї діяльності. Проаналізовано деякі аспекти участі освітян у роботі профспілкових організацій.

Ключові слова: професійна діяльність, періодичні видання, профспілкові осередки освітян, підвищення кваліфікації педагогічних працівників.

Rассмотрены актуальные вопросы функционирования учебных заведений в условиях становления новой идеологически ориентированной парадигмы образования в периодике. Установлено, что основателями периодических изданий становились обще-

ственные организации. Раскрыто содержание и структурные составляющие этой деятельности. Проанализированы некоторые аспекты участия педагогов в работе профсоюзных организаций.

Ключевые слова: профессиональная деятельность, педагогическая пресса, профсоюзные ячейки, повышение квалификации педагогических работников.

Topical issues of functioning of educational institutions in the conditions of formation of the new ideologically focused education paradigm in periodicals are considered. Defined which founders educational journals were public organizations. The content and structural components of this activity are revealed. Professional aspects of participation of teachers in work of the tradeunion organizations are analyzed. Key words: professional activity, pedagogical press, tradeunion cells, professional development of pedagogical workers.

УДК 37(05):37.091.12:331.105.445(477)

Іващенко В.М.,
старший науковий співробітник
Державної науково-педагогічної
бібліотеки України
імені В.О. Сухомлинського

Постановка проблеми. Оперативне інформування про новини національного й культурно-освітнього життя в першій половині 20-х рр. минулого століття в основному забезпечували періодичні видання. Малі за обсягом друковані форми, що випереджали своїм накладом книжкову продукцію й охоплювали широку аудиторію читачів, легше було масово тиражувати. Самі творці радянської періодики визнавали значення оперативності й доступності такого типу видань в ідеологічній, культурно-освітній роботі. Зокрема, журнали ідеологи преси мали за «легку гармату в ідеологічній боротьбі» [10].

В історії періодичних видань окресленого періоду особливе місце посідають часописи громадських організацій, насамперед професійних спілок освітян. Вони були каталізаторами національно-освітнього відродження, зокрема, розгортання дискусії стосовно утвердження самодостатності української мови як в освітній галузі, так і в громадсько-ідеологічному колі. У цій полеміці періодика була і «полем дії», і «дзеркалом відображення» теоретичних і прикладних проблем діяльності низових осередків профспілок [3].

Організаційно-матеріальні умови становлення нової журналістики, зокрема, нестабільна повоєнна ситуація, нестача коштів для друку, як свідчать історіографічні дослідження, біографічні нариси, мемуарні й епістолярні джерела, були здебільшого однією з причин короткостроковості існування й нерегулярного виходу періодичних видань.

Значна частина дослідників фахових періодичних видань виділяє ще низку причин, що впли-

нули на нестабільність виходу й закриття часописів. Насамперед, це – пасивність учительської громади. Наприклад, у першому числі видання журналу «Робітник освіти»: щомісячного органу Всеукраїнського Центрального Правління Спілки робітників освіти (м. Харків) від 30 листопада 1924 р., у статті від редакції зазначено, що в його створенні не брали участі широкі маси спілчан, а без їхньої допомоги видання журналу – справа неможлива. Разом із тим прихід в освіту малоосвіченої, але ідеологічно підготовленої молоді для проведення культурної революції, головним меседжем якої ставав лозунг «Освіту в маси!», уможливив поширення комуністичних ідей в усіх сферах суспільного й освітнього життя [5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Обраний для дослідження період характеризується суттєвими й принципово новими змінами в освітній політиці, стає об'єктом багатьох наукових досліджень завдяки можливості використання раніше заборонених, недоступних чи вилучених із наукового обігу джерел, здійснення та доповнення наукового простору численними працями, публікаціями, що заповнюють існуючі прогалини результатами наукових рефлексій, спростуванням чи, навпаки, аргументуванням історичних реалій започаткування періодичних видань. Зразком такого підходу можна назвати праці вітчизняних авторів: Ю. Болотіна [3], Н. Гупана [6], Н. Дем'яненко [7], А. Пугач [14], М. Оксї [13], С. Лободи [11], О. Коляструк [10] та ін.

Фундаментальним дослідженням україномовних періодичних видань є праця А. Животка

«Історія української преси», в якій зроблено розгорнутий огляд української періодики від її зародження до середини ХХ ст. Окремо в дослідженні виділено нарис про українську пресу в УСРР (1920–1939 рр.). Автор визначає в її історії три періоди: перший період (1920–1923 рр.) характеризується зростанням і закріпленням російськомовної комуністичної преси; другий період (1923–1930 рр.) маркується вченим як етап поступальної українізації, коли легітимним було функціонування україномовної преси, але за змістом вона вже тоді, на думку автора, не була національною; третій період (1930/32–1938 рр.) проявляється відвертим наступом влади в нищенні всіляких проявів національної думки в пресі України [9].

Часописи, що видавалися в 20-х рр. ХХ століття, хоча й використовуються сучасними науковцями як вірогідне історіографічне джерело, не диференціювалися, повною мірою, за засновниками, серед яких слід виділити громадські організації, зокрема профспілки освітян, що стояли у витоків їх зародження.

Мета статті – на основі публікацій журналу «Робітник освіти» зробити оглядовий аналіз культурно-освітньої, просвітницької й громадської діяльності низових профспілкових організацій, простежити й узагальнити становлення пріоритетних напрямів діяльності профспілкових організацій освітян в 20-і рр. минулого століття, зробити спробу виявити й дослідити змістові й структурні складові цієї діяльності.

Виклад основного матеріалу. Розраховувати на закріплення радянської влади в Україні можна було тільки в разі виваженої національної політики, у тому числі й лінгвістичної. Мовна толерантність суттєво вплинула на проведення культурно-освітньої кампанії з ліквідації неписьменності й участі в цьому складному процесі професійних спілок освітян, які безпосередньо займалися також перепідготовкою і навчанням російськомовних учителів, щоб вони могли поповнити персонал для шкіл з українською мовою навчання.

Радянська влада, спираючись на міста, здебільшого зрусифіковані, потребувала соціальної підтримки в більшості населення – україномовного селянства та інтелігенції. Роль періодики як інформатора, популяризатора національної політики «коренізації», яка в Україні набрала форми «українізації», екстраполювалась на основні сфери й галузі культурної й освітньої політики.

Реалізацію цих завдань було покладено на професійну спілку освітян – Робос (похідне слово від «Робітник освіти»), її періодичне видання – «Робітник освіти».

Розв'язання питання вибору мови навчання враховувалося з огляду на категорію учнів (мешканці міст або сільських районів), але за матеріалами організації подальшого навчання на сторін-

ках видання можна простежити зміну ідеологічного чинника з чітко визначеними класовими й національними ознаками. У листі Всеукраїнської Ради профспілок (ВУРПС) до окружних бюро та окружних філій спілок від 20 жовтня 1925 р. наголошувалось: «Необхідно відвести якнайбільше уваги мові лікнепу, необхідно доставити змогу кожній групі учнів навчатись своєю рідною мовою» [12].

Слід зазначити також, що перехід на навчання українською мовою мав полегшити навчання для українців, оскільки ліквідувати неписьменність рідною мовою було значно легше, ніж мовою, хоч і близькою, але не рідною. Це якоюсь мірою обумовлювалося й ідеологічними міркуваннями. Спектр впливів на освічену людину значно розширювався: адже дія на свідомість людини, яка вміє читати, дає можливість сильніше й цілеспрямованіше застосовувати слово (журнал, газету) в ідеологічно необхідному для влади напрямі [15].

У редакційній статті було сформульовано програмові засади цього часопису, а саме: обґрунтування теоретичних і методологічних засад нової освітньої політики, що, певним чином, відображає його цільове призначення, «встановлення тісного зв'язку з учительством на місцях», допомога освітянам у реалізації нових навчальних планів і програм, методичне забезпечення навчального процесу, надання додаткових знань для підвищення ідейного рівня й професіоналізму педагогів [15]. Для зосередження уваги навколо проблеми українізації журнал практикував як окремі публікації, так і добірки матеріалів. Слід зазначити, що в структурі журналу матеріали з освітянських питань становили найбільш інформаційні розділи (рубрики): «Професійний відділ», «Наша трибуна», «На місцях», «З'їзди й конференції», «Життя й побут». З другого числа 1925 р. на сторінках журналу з'являються нові рубрики, зокрема: «Серед наукових робітників», «Серед нацменшостей», що висвітлювали практичні рекомендації стосовно реалізації проголошених цілей, аналітичні статті, репортажі й нариси замальовки з місць про перші успіхи або ініціативи у здійсненні поставлених завдань, а також інтерв'ю з освітянами або біографічні відомості про них, що супроводжувалися фотографіями; прозові твори про життя педагогів; листи, пропозиції.

Резолюції з'їзду Спілки робітників освіти та Всеукраїнського з'їзду учителів постійно друкувалися на сторінках часопису «Робітник освіти», який інформував читачів про проблеми й негаразди в професійній діяльності освітян. Так, у резолюції II Всеукраїнського з'їзду профспілок зосереджено увагу на справі «змички з селом, впливу на нього з боку пролетаріату, ...в приступній формі, на його мові» [1]. У статті М. Долинко, голови Всеукраїнського Бюро Робос, сформульовано основні напрями діяльності професійної спілки: в організа-

ційній частині – зміцнення фінансового стану низових осередків, ліквідація різниці в оплаті сільських учителів порівняно з учителями міст, боротьба з безробіттям; у культурно-освітній – проведення ліквідації неписьменності, антирелігійної пропаганди; у соціальній частині – фінансовий і матеріальний захист освітян [8].

У контексті викладеного можемо спостерігати висвітлення відмінностей між сільським і міським вчительством, акцентування уваги на тому, що у міських вчителів «своя медицина, своє страхування, все краще, а в селі цього немає» [12]. Підтвердженням цього міркування є слова голови спілки робітників освіти України О. Мізерницького, який наголошував: «Тим часом як сільське вчительство через об'єктивні причини бере якнайважливішу участь в громадській роботі й часто перевантажується нею, міське вчительство є майже вільним від громадської праці, не знаходячи об'єкта для своєї роботи» [там само]. Тому завдання поєднання міста і села розв'язувалося завдяки тому, що вчителів із сільських шкіл направляли працювати в місто і навпаки.

У центрі уваги публікацій – учитель, його підготовка, моральні й професійні якості, нагальні життєві проблеми. Особливу увагу редакція надавала роз'ясненню та обґрунтуванню тих змін, які відбувалися в школах. Так, на Катеринославщині (нині – Дніпропетровська область), існували два типи шкіл: так звані бюджетні, що фінансувалися з міського бюджету, й договірні, в яких «утримання шкіл, плата праці вчителя передавалися на утримання батьків дітей» [16]. Зрозуміло, що це було обумовлено вкрай важким станом наповнення місцевого бюджету. Подібні тенденції у фінансуванні учительської праці спостерігаємо в існуванні двох категорій вчителів: «бюджетників» і «житників», характерними ознаками яких стали грошова й натуральна форми оплати праці [16].

На думку А. Пугач, весь масив публікацій видань, присвячених освітянській тематиці, до яких слід віднести й журнали освітянських профспілкових організацій, можна згрупувати на проблемні, практично-методичні, інформаційні та бібліографічні матеріали. У проблемних статтях, до яких належать не тільки ті, що готувалися вищим освітянським керівництвом, а й відомими науковцями, постійними дописувачами, кореспондентами, увага акцентувалась на сьогоденних моментах реалізації освітньої політики, зокрема здійсненні заходів боротьби з неписьменністю й малописьменністю, підвищенні професійної підготовки учителів [14].

Окремі дискусійні питання щодо проведення навчання на курсах професійної підготовки учителів висвітлювалися в публікації П. Приходька «Перша спроба», зокрема щодо викладання педагогічних дисциплін, серед яких виділено рефлексологію та евгеніку. Разом із тим у критичній статті І. Сергієні

«Досвід треба поглибити та збільшити» в полемічному стилі розглядаються недоліки такого навчання: відсутність викладання суспільних дисциплін, ідеологічно значимих в той період, орієнтація лише на одну категорію слухачів (вчителів) [17].

Упродовж періоду, що розглядається, завдання професійних спілок змінювалися відповідно до контексту загальних освітянських зрушень: від переходу в професійно-педагогічній діяльності вчителя на нові методологічні засади до поліпшення матеріальних умов учителів, отримання санаторних путівок для лікування й відпочинку, захисту прав освітян. Значну кількість публікацій з цих проблем підготовлено І. Слуцкіним, А. Лебединським, Я. Черняком, Ю. Мироненко.

Розмірковуючи над результатами вивчення публікацій журналу «Робітник освіти», слід зазначити, що за проблемними матеріалами тогочасних профспілкових видань можна простежити розвиток основних напрямів діяльності громадських організацій: ідеологічний, загальноосвітній, культурно-гуманітарний, фінансово-правовий [5].

Лінія розмежування проблемних статей в останніх випусках журналу містить публікації з питань професійної підготовки та перепідготовки вчителів; активізації діяльності Будинків робітників освіти, розширення їхніх функцій, зокрема у сфері контролю за ефективною роботою книгозбірень, збільшенням їхніх фондів, проведенням бібліотекарями лекцій, гурткової роботи. Огляд діяльності Будинків освіти дає підстави стверджувати, що розширення сфер впливу на сільську й міську громаду завдяки проведенню гуртків, курсів вивчення української мови, виданню стінгазет, забезпечує стійку зацікавленість освітян, перетворюючись на осередок «нової педагогічної думки» [1].

Висновки. Підсумовуючи результати нашого дослідження, звернемо увагу на той факт, що журнальним публікаціям профспілкових видань 20-х рр. минулого століття були властиві полемічність, аналітичний виклад матеріалів, оперативність й постійне розширення тематичного спектру публікацій. Вони становлять додаткове джерело для виявлення невідомих або невизначених аспектів у багатогранній діяльності профспілкових організацій, які інтегрували культурно-освітні, організаційно-методичні канали своєї діяльності в єдиний ідеологічно вивіреним і системним інструмент впливу на суспільну свідомість, щоб, інтегруючись з ресурсом освітніх установ, повністю проектувати в масовій свідомості громадян певне ставлення до тих чи інших подій, ідеологічних намірів влади. Досвід функціонування журналу «Робітник освіти» ще раз доводить: вплив періодичних видань шляхом цілеспрямованого добору змісту публікацій безпосередньо формував у читачів певні погляди, що визначали світоглядні та професійні орієнтири працівників освіти.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бараш. Б. Центр культосвітньої праці (Будинок освіти в м. Могиліві). Робітник освіти. 1925. № 2. С. 28–29.
2. Б.Б. Шкільні справи на культнаradі ВУРПС. Робітник освіти. 1925. № 8. С. 32–34.
3. Болотін Ю.П. Тенденції та закономірності становлення загальнопедагогічних дисциплін в Україні. Мелітополь, 1997. 220 с.
4. Букач В.М. Українізація преси та видавничої справи в 1921–1925 рр. // Історико-культурна спадщина людства і її вивчення при підготовці вчителів без відриву від виробництва. Одеса, 1992. С. 10–12.
5. Від редакції. Робітник освіти. 1924. № 1. С. 1.
6. Гупан Н.М. Українська історіографія історії педагогіки. Київ, 2002.
7. Дем'яненко Н.М. Загальнопедагогічна підготовка вчителя в Україні (XIX – перша третина XX ст.). Київ, 1998.
8. Долинка М. Чергові завдання спілки Робос (До 1-го Всеукраїнського з'їзду спілки). Робітник освіти. 1924. № 1.
9. Животко А.П. Історія української преси / Упоряд. авт. іст.-біогр. нарисів та приміт. М.С. Тимошик. Київ: Наша культура і наука, 1999. 368 с.
10. Коляструк О.А. Селянська преса в контексті українізації (20-і рр. XX ст.) // Український селянин: Зб. наук. пр. Черкаси, 2002. Вип. 6. С. 41–42.
11. Лобода С.М. Педагогічна творчість учителя на шпальтах вітчизняної преси XX століття: протистояння ідей: монографія; Держ. закл. «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка». Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2010. 504 с.
12. Мізерницький О. Підсумки учительських з'їздів. Робітник освіти. 1925. № 1. С. 14–24.
13. Окса М.М. Психолого-педагогічні особливості вивчення циклу загальнопедагогічних дисциплін на рубежі 20-х – 30-х років // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: Зб. наук. пр. / За ред. Єрмакова С.С. Харків: ХДАДМ (ХХПІ), 2004. № 4. С. 60–67.
14. Пугач А. Підготовка вчителя до здійснення професійної діяльності в оновленій школі – провідна тема педагогічних часописів (20-і – початок 30-х рр. XX ст.) // Гуманізація навчально-виховного процесу: Зб. наук. пр. / За ред. проф. В.І. Сипченка. Слов'янськ: ВЦ СДПУ, 2003. С. 198–202.
15. Пекарський М. Про сільком. Робітник освіти. 1925. № 5. С. 5–8.
16. Приходько М. Про договірну школу на селі (Досвід Катеринославщини). Робітник освіти. 1925. № 7/8. С. 21–22.
17. Сергієні І. Досвід треба поглибити та збільшити. Робітник освіти. 1925. 7/8. С. 29–30.